

SINITIC CIVILIZATION'S WORLDVIEW FEATURES AND THEIR SYSTEM-FORMING ROLE IN THE COMPLEX OF SOCIAL RELATIONS IN MODERN CHINA

*Oleksandr Stovpets*¹

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНІТСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇХНЯ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА РОЛЬ У КОМПЛЕКСІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН СУЧАСНОГО КИТАЮ

Олександр Стівпец

Abstract. The article explores the worldview features of the Sinitic civilization, and China is its core. There is given an illustration of the system-forming role of mentioned worldview distinctions in the complex of public relations in modern Chinese society. In particular, this research analyzes those fundamental historical-cultural and legal-philosophic conditions that have been influencing upon the Chinese outlook formation, in respect of lifestyle inside China and the world conception outside. It is demonstrated how the worldview features of the Sinitic civilization can be implemented in the PRC contemporary social space, with its specific social practice. The worldview factors affect the development of the entire social relations system of today's China, but there are two specific subsystems — an ideological sphere, and a legal one. These two realms appear as the most illustrative environment for Sinitic features, which the article focuses on.

Keywords: sinology, China, civilization, society, traditions, worldview, mentality, complex social system

Аноація. Статтю присвячено дослідженню світоглядних особливостей Синітської цивілізації, ядром якої є Китай. Ілюструється системоутворююча роль зазначених світоглядних особливостей у комплексі суспільних відносин сучасного Китаю. Аналізуються ключові історико-культурні та філософсько-правові умови, які впливали й продовжують чинити вплив на формування світогляду китайського суспільства. Показано, яким чином світоглядні особливості Синітської цивілізації можуть втілюватися у сьогоденній суспільній практиці, зокрема, у публічному соціальному середовищі КНР. Світоглядний чинник позначається на розвитку всієї системи суспільних відносин нинішнього Китаю, однак найбільш ілюстративним середовищем ми бачимо ідеологічну й правову підсистему, на чому у статті фокусується особлива увага.

Ключові слова: синологія, Китай, цивілізація, суспільство, традиції, світогляд, менталітет, складна соціальна система

¹ Odessa National Maritime University
a.stovpets@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8001-4223>

Постановка проблеми. Ми все частіше чуємо про Китай, особливо в геополітичному, в економічному і в культурно-історичному дискурсах. Але якою є логіка його розвитку? Як він себе позиціонує сьогодні? Якими ідеалами живе? Які перспективи відкриває спілкування з Китаєм для інших країн, включаючи й нашу? Якими категоріями мислить Китай? Щоб знайти відповіді на подібні питання, необхідно довго й ретельно аналізувати різні сфери життя Китаю, різноманітні аспекти китайської сучасності та її глибоке історичне коріння. Зокрема, аналізові мають бути піддані китайські філософські традиції (в основі яких лежать різні етичні, духовно-світоглядні вчення, у першу чергу — конфуціанство, даосизм, легізм), китайська культура в її розмаїтті, китайський марксизм (соціалізм із китайською специфікою), нарешті, китайська правова система. Остання ж є багато в чому наслідком і продовженням філософії та культури Китаю, віддзеркалюючи основи китайської ідентичності у правовій політиці, в офіційній ідеології, та в усій соціальній практиці Китаю як ядра великої Синітської цивілізації.

Аналіз актуальних публікацій з досліджуваної тематики. Китайський світогляд, зовнішня і внутрішня політика в різноманітті її форм, і серйозні соціально-економічні та організаційно-правові зміни, які відбуваються в сучасному Китаї, природно, знаходяться у фокусі численних соціогуманітарних досліджень. Перш за все, йдеться про філософські пошуки в західному науковому співтоваристві, й про ті, що мають місце в самому Китаї.

Зокрема, достатньо ілюстративними бачаться публікації, спрямовані на осмислення певних історико-філософських та політико-культурних аспектів еволюції Китаю, насамперед, проблематики конфуціанської ідеології [11; 8; 24; 1; 15; 6; 18; 7; 3; 10; 12; 28; 23].

Не менш інформативними для даного дослідження вважаємо окремі джерела, автори яких фокусуються на філософсько-економічних та філософсько-правових питаннях стосовно сучасного Китаю [26; 9; 5; 32; 30].

Мета дослідження бачиться у тому, щоб *проаналізувати* ключові історико-культурні та філософсько-правові умови, які впливали й продовжують чинити вплив на формування світогляду китайського суспільства, та *проілюструвати*, яким чином світоглядні особливості Синітської цивілізації можуть втілюватися у сьогоденній суспільній практиці (зокрема, у правовому середовищі КНР). Такий аналіз має показати, як світоглядний чинник позначається на розвитку *всієї системи* суспільних відносин нинішнього Китаю, й окремих *її підсистем*, зокрема — ідеологічної, правової.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зазначимо, що методологія дослідження китайської філософської традиції базується на історико-культурному підході. Та враховуючи специфіку досліджуваної проблематики, застосовується *міждисциплінарний підхід*. Його застосування пов'язане із необхідністю переходу з історико-філософської площини (в якій увага акцентується на генезі конфуціанської етики, що склалася в процесі конкуренції конфуціанства з іншими традиційними синітськими доктри-

нами) — до філософсько-правової площини (зокрема, вивчення культурно-історичних та етико-філософських передумов до формування сучасного правового світогляду в китайському соціумі).

Щоб дещо поліпшити об'єктивне сприйняття китайської філософії, сформованої упродовж довготривалої китайської історії, будемо використовувати наступну періодизацію, засновану на традиційній ханьській історіографії [7: 358–359]:

- I. Доімперський Китай: епохи Ся (夏朝, Xià cháo), Шан (商朝, Shāng cháo), Чжоу (周朝, Zhōu cháo) — до 221 р. до н.е.
- II. Імперський Китай (династія Цинь, 秦朝, Qín Cháo, III ст. до н.е. — імперія Цін, 大清國, Qīng Empire, поч. XX ст.).
- III. Новий Китай (1911 — теперішній час).

Глибокі соціально-політичні потрясіння в VII–III століттях до н.е. — «Період Весни і Осені» (період Чуньцю, 春秋時代, Chūnqiū shídài) та «Період Воюючих Царств» (період Чжаньго, 國代, Zhànguó shídài), супроводжувані розпадом прадавньої єдиної держави і зміцненням окремих царств, й гостра боротьба між найбільшими царствами — знайшли своє віддзеркалення в активній ідеологічній конкуренції декількох філософсько-політичних шкіл (із доволі різними етичними та світоглядними особливостями).

Період Чжаньго в історії Стародавнього Китаю часто називають «золотим віком китайської філософії». Саме в цей період вибудовуються поняття і категорії, які в подальшому стануть традиційними для всієї прийдешньої китайської філософії, аж до Новітнього часу. У цей період співіснували шість основних філософських шкіл:

- даосизм (дао-цзя, 道教, Dàojiào),
- конфуціанство (жусюэ, 儒学, Rúxué),
- моїзм (мо-цзя, 墨家, Mò jiā),
- школа законників (фа-цзя, 法家, Fǎ jiā, по-європейськи — легізм),
- школа імен (мін-цзя, 名家, Míng jiā) — у європейській термінології інколи ототожнювана з номіналізмом,
- школа «інь-ян» (інь-ян-цзя, 阴阳家, yīn yáng jiā) — в цілому наближалася до натурфілософії у європейському розумінні.

У більшості шкіл переважала практична філософія, пов'язана з проблемами життєвої мудрості, моральності, державного управління. Теоретична база була найбільш розвиненою в даосизмі. В інших же школах світоглядні канони були не настільки розроблені, й частково запозичувалися з інших шкіл. У I ст. н.е. до Китаю проникає буддизм. Однак головна полеміка для даного періоду відбувається між конфуціанством, легізмом й даосизмом. Зрештою, конфуціанство у цій полеміці починає домінувати як державна ідеологія й етична система.

Особливість китайської системи цінностей визначається тим, що в Китаї наявне чітке розуміння градуальності розвитку. Це означає, що Китай не мислить короткостроковими перспективами, й у цьому, ймовірно, криється таємниця його безперервної тисячолітньої історії. Даний підхід застосовний і до сфери економічного життя, що доволі детально проаналізовано в окремих джерелах [13: 23–176], і до інших сфер буття китайського соціуму.

Китай надзвичайно високо цінить свою історію, та оцінює її в цілому як позитивну. Підхід китайських істориків і філософів можна синтезувати

за допомогою наступної формули: «в розвитку Китаю не було критичних помилок». І цей підхід застосовний як до «імперського» Китаю, так і до «соціалістичного». Навіть Мао Цзедун, — вважають китайці, — був у своїй політиці на 80 % правий, і лише на 20 % помилявся. Нехай під час його правління, за різними оцінками, й загинуло від 20 до 40 мільйонів (!) людей [20: 1–29], в основному від голоду (в результаті політики т.зв. «Великого стрибка» 大), однак саме Мао заклав фундамент для китайського суверенітету в умовах нового світу, саме він підготував підґрунтя для реформ Ден Сяопіна. Дозволимо собі припущення, що тут позначається могутній вплив конфуціанської традиції відносно статусу правителя, який завжди був дуже високий у патріархальному Китаї. Й ця традиція почасти знаходить продовження у розвитку правової системи КНР.

Право (як невід’ємний атрибут будь-якої цивілізації) є тим середовищем, в якому яскраво проявляються світоглядні особливості, притаманні тій або іншій цивілізації. Вплив *філософії конфуціанства* на таку сферу, як право, в Китаї простежується в різних аспектах. Спробуємо розібратися, як в загальних рисах виглядає правова система Китаю сьогодні, та яку роль відіграє конфуціанська етика в сучасному житті цього суспільства і його держави?

Почнемо з того, що слід дещо розділяти поняття «правова система Китаю» і «правова система Китайської Народної Республіки». І відмінності ці — й хронологічного, й змістовного характеру. Відомо, що правова система Китаю належить до далекосхідної групи правових систем, та характеризується впливом давніх правових традицій на формування сучасного китайського законодавства. Традиції ці культивувалися в лоні конфуціанства, легізму та деяких інших філософських течій і шкіл Стародавнього Китаю. Істотний вплив на китайську систему права мають ідеї «соціалізму з китайською специфікою» і принципи романо-германської (континентальної) правової сім’ї.

Окремі українські дослідники, серед яких Р. Майданик, С. Погребняк, О. Скакун, фіксують в китайській юриспруденції тенденцію до переважаючого моралі над нормами права у регулюванні різноманітних питань суспільного життя, називаючи її однією з суттєвих відмінних рис. Зокрема, Р. Майданик стверджує, що західна традиція, сприйнята китайським правом, була істотно доповнена (особливо на рівні індивідуального регулювання) правовим менталітетом китайців, правосвідомість яких тримається в рамках традиційної для Китаю конфуціанської концепції правозастосування, де *праву* в процесах суспільного розвитку відводиться не головна, а допоміжна роль. Саме тому, хоча й китайським правом дійсно була сприйнята структура романо-германського права, а також система джерел, кодифікація, юридична техніка останнього, однак ця рецепція відбувалася у модифікованому вигляді, з огляду на специфіку конфуціанської етики [14: 65–73].

Узяти хоча б семантику слова «право» в китайському та європейському лінгвістичному просторі. Китайська етимологія слова «право» (кит. 法 «Fǎ», також 法律 «Fǎlǜ») відсилає нас у часи доімперського періоду (до 221 року до н.е.), коли воно мало значення «правило», «закон». Д. Бодде і К. Морріс роблять акцент на концепті «Fǎ» (кит. 法), що, на їхнє перекона-

ння, означало «справедливість», а у сполученні з «Yi» (кит. 義, «соціальна правота») могло означати «рівні права» [2: 14–15]. Разом з тим, китайський вчений і перекладач Ян Фу (复) застерігає про можливі розбіжності в західних і китайських трактуваннях поняття «права» [27: 139]. Так, англійське слово «law», яке в індоєвропейському мовному дискурсі має значення «право, закон», може мати у своїх китайських версіях такі варіанти перекладу, як: 1) «порядок, закон»; 2) «права» (майнові), 3) «права людини» (природні), та 4) «контроль». Очевидно, що усі ці варіанти перекладу мають принципово різні смислові відтінки.

На відміну від багатьох інших великих цивілізацій, де писане право шанувалося і нерідко сприймалося як таке, що має божественне походження, в Китаї закон здавна розглядався у суто мирських вимірах. Більш того, його появу спочатку було зустрінuto навіть в деякій мірі вороже з боку конфуціанських мислителів, для яких сам факт виникнення такої «штучної» системи соціальних норм свідчив про серйозний моральний занепад у суспільстві, про порушення всезагального космічного порядку.

Специфічною імпліцитною ідеєю конфуціанства є така презумпція, що переважна більшість людей по своїй суті хороші. Виходячи з такого оптимістичного погляду на людський потенціал, Конфуцій ратує за управління традиційними методами з опорою на суспільні звичаї, на моральні норми, які змушують людей переживати відчуття сорому за свої непристойні вчинки, та ставати більш гуманними не під тиском норм права й загроз легального насилля, а виходячи зі свого внутрішнього переконання. Ідея Конфуція полягає в тому, що люди здатні засвоювати прийнятні норми поведінки і самі вживати адекватних заходів. Це і повинно в підсумку привести до гармонійного соціального порядку (мабуть, представники постнекласичної філософії могли б сказати, що це «конфуціанська версія» синергетичного підходу щодо організації суспільного життя). Кодифіковані ж закони, навпаки, вимагають головним чином зовнішнього дотримання, і люди дійсно можуть додержуватися таких законів, але не розуміючи у повному обсязі істинну необхідність реалізації їхніх приписів. Таким чином, соціальний порядок, якщо він втілений лише у формальних законах, виявляється штучним. І до того ж, він начебто не приносить користі тим громадянам, що і так поводяться благочестиво.

Варто, однак, відзначити, що Конфуцій не закликав до повної ліквідації формальних законів. Скоріш, на його думку, закони мають використовуватися мінімально і тільки по відношенню до тих, хто зловживає переслідуванням своїх егоїстичних інтересів, не беручи до уваги добробут решти суспільства. Разом з тим, Конфуцій закликає до розуміння, що правові норми не є абсолютними або незмінними із плином часу, а скоріш фіксують соціальний контекст певного історичного часу.

Визнаючи, що різні люди в суспільстві мають різні інтереси, Конфуцій ставить правителя перед необхідністю координації цих інтересів для підтримання громадського порядку. Проте не шляхом диктатури, а особистим прикладом. Тому правителю не варто насильно примушувати свій народ вести себе належним чином. Замість цього правителю слід проявляти повагу, і тоді його піддані, будучи вдоволені його взірцевою доброчесністю, намагатимуться наслідувати його приклад [3: 221].

Тим не менше, правитель мусить мати не тільки належні морально-етичні якості, але й відповідні здібності до практичного вирішення конфліктів і проблем, з якими зустрічається суспільство. А оскільки конфуціанська етика визначає, що люди повинні дотримуватися моральних стандартів за прикладом свого правителя, то і «якість» правителя в значній мірі зумовлює існуючий політичний порядок. Для об'єктивності тут також слід сказати, що серед синологів немає абсолютного консенсусу в поглядах на особу Конфуція. Так, у вищенаведених доводах Конфуцій позиціонується як прибічник гуманізму.

Однак є серед китаїстів й інша думка: Конфуцій, високо цінуючи принцип людинолюбства, все ж ставив «ритуал» (禮 Lǐ) вище за «гуманізм» (仁 Rén). На обґрунтування цієї думки наводиться приклад, як Конфуцій наказав стратити свого підлеглого лиш за те, що той порушив *правила етикету* — відступив від стандартної форми звернення до правителя при складанні офіційного листа.

Традиційна конфуціанська парадигма не заперечує право, але вважає, що воно є необхідним лише для тих, хто нехтує мораллю, для явних злочинців, а також для іноземців — адже для них в цілому є незрозумілим етос Китайської (Синітської) цивілізації. Більшості ж людей в самому Китаї (котрі є носіями світоглядних цінностей китайської культури), згідно до конфуціанського концепту, можна (і навіть належить) обходитися без права, оскільки юридичні закони — це екстраординарний, неприродний механізм розв'язання конфліктів. Закони існують лише у розрахунок на потенційних правопорушників, але ідеальним конфуціанська етика вважає такий стан справ, за якого для застосування юридичних законів та винесення судових рішень немає підстав.

Приблизно таку ідеологію плекало конфуціанство в VI–V ст. до н.е. Однак вже в IV–III ст. до н.е. воно починає зазнавати конкуренції з боку куди більш приземленої й менш ідилічної системи поглядів на управління соціумом і державою — легізму. Він був головною філософською школою періоду Чжаньго 國代 (Воюючих царств) в історії «доімперського» Китаю, відомою також як «Школа законників» (кит. 法家 «Fǎ jiā»). Найбільш відомим її представником вважається Шан Ян — ініціатор реформ, за якими в Китаї було узаконено приватну власність на землю, та встановлено принцип централізації влади, принцип рівності усіх перед Законом незалежно від титулів.

На відміну від філософії Конфуція, заснованої на принципах благопристойності, етикету по відношенню до старших, ритуалу шанобливості (усього того, що можна виразити за допомогою категорії 禮 «Lǐ», у дослівному перекладі «церемонія»), етика легізму робить акцент на використанні кодифікованих законів, які походять від держави і гарантуються нею, в т.ч. із можливістю застосування суворих покарань для досягнення громадського порядку. Це пов'язано з переконанням легістів у тому, що нібито всі люди народжуються егоїстичними, зловмисними, розгнущаними і корисливими. Щоб зіцлити цей соціальний недуг і змусити людей поводити себе морально, єдиний ефективний спосіб, на думку легістів, — публічно оголосити чітко прописані закони та підкріпити їх жорсткими санкціями за невиконання.

Шан Ян був прибічником вчення про те, що влада спочиває не стільки на добротності правителів, скільки на верховенстві законів. Представники цієї філософії вважали, що саме суворі закони — єдиний дієвий засіб управління суспільством і державою. Центральною ідеєю легізму стала рівність всіх перед законом. Тоді ж прийшло і розуміння, що роздача державних титулів мусить здійснюватися не за родовим походженням, а за реальними здібностями і заслугам. А отже, будь-яка талановита людина потенційно одержувала право брати участь в управлінні державними справами, — констатує синолог Л. Переломов у своєму перекладі творів Шан Яна «Книга правителя області Шан» 商鞅 [16].

Після революції 1911 року — Синьхайської революції, внаслідок якої Цінська імперія (大清國, Маньчжурська династія) припинила своє існування — Китайська Республіка запозичила в основному принципи романо-германської правової сім'ї. Утворення ж в 1949 році Китайської Народної Республіки (中人民共和国) призвело до переорієнтації на систему соціалістичного права, в першу чергу, на радянську. Втім, і вона пізніше була переглянута, і набула китайської специфіки. Однак і попередні філософські традиції з багатовікової історії Китаю зберігають свій вплив. Правова система цієї країни, як і раніше, не відмовляється від базових цінностей конфуціанства, проте доповнюється «соціалізмом із китайською специфікою» 中国特色社会主义, з одного боку, та (у значно меншому ступені, на рівні підсвідомості) даоськими і буддійськими світоглядними традиціями — з іншого. А такі процеси, як розвиток громадянського суспільства (і китайського середнього класу), глобалізація й прагнення до геополітичного домінування, стимулюють подальші ціннісні трансформації, які знаходять віддзеркалення в тому числі у різних областях законодавства Китаю.

Ми не можемо в рамках даного дослідження охопити всі проблеми розвитку правової системи Китаю, тому зосередимося лише на тих моментах, котрі дозволяють, по-перше, констатувати еклектичність китайського філософського підходу до права як до інструменту впливу на національний менталітет, й, по-друге, можуть дати більш-менш чітке уявлення про *світоглядні особливості* сучасного китайського суспільства (та їхні прояви у площині права).

І якщо все вищевикладене націлене на ілюстрацію загальних правових принципів, на яких базується, як ми вважаємо, китайське розуміння законності, то далі вже поговоримо про деякі деталі. Зокрема, про те, як нинішнє китайське керівництво застосовує правові механізми для досягнення соціальної справедливості. Адже категорія «справедливість» постає однією з ключових у системі ціннісних орієнтирів кожного розвиненого суспільства, і китайське тут не є виключенням. Наприклад, такі явища, як організована злочинність (в цілому), і корупція (котра нерідко стає частиною організованої злочинності) несумісні з ідеалами соціальної справедливості ані на Заході, ані на Сході.

Однією з життєво важливих функцій будь-якої держави є правоохоронна, включаючи боротьбу із організованою злочинністю й корупцією, які суперечать самій сутності держави як суспільно-політичного союзу заради безпеки та колективного добробуту. А якщо врахувати масштаби населення тієї чи іншої країни, тоді очевидно стає залежність між ефективністю

виконання державою згаданої функції, та успішністю, стабільністю й безпекою в країні. Особливо якщо йдеться про країну настільки величезну, як Китай.

Боротьба з організованою злочинністю є одним з основних напрямків правоохоронної політики сучасної Китайської держави. Керівники КНР у своїх програмних заявах роблять особливий наголос на необхідності послідовної реакції держави на порушення чинних кримінально-правових приписів. Однак для початку варто розібратися зі змістом терміну «організована злочинність».

Якщо користуватися термінологією Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності, то організована злочинність — це групова діяльність трьох або більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їх ватажкам витягати прибуток, контролювати території і ринки (внутрішні та зовнішні) за допомогою насильства, залякування або корупції (зокрема, шляхом підкупу посадових осіб державних органів) як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку [22: clause 1].

Власне, корупція, у багатьох її різновидах, супроводжується проникненням у сферу легального підприємництва (інвестиції у будівництво, в ігровий бізнес і сферу розваг, у нерухомість, у сільськогосподарські підприємства, тощо) та міжнародну фінансову систему (відмивання грошей); прийманням негласної участі у державних конкурсах (тендерах) за різними прибутковими проектами, із отриманням (шляхом підкупу держпосадовців у відповідних галузях) державних контрактів на будівництво, надання послуг, тощо. Корупція також нерідко супроводжує імпорт й експорт сировини і товарів, що мають важливе значення для економіки, із застосуванням нелегальних схем, які дають злочинцям змогу отримувати надприбуток, наприклад, за рахунок неналежної якості послуг, під прикриттям корупційних змов. Більшість подібних проблем властиві й для сучасного китайського суспільства. Протиправні акти, згадувані вище, традиційно знаходили місце у практиці т.зв. «тріад» — злочинних організацій мафіозного спрямування в самому Китаї та серед його діаспор в інших країнах. Членство у цих таємних злочинних організаціях досі карається смертною карою за законодавством материкового Китаю.

Втім, історії новітньої китайської державності відомі періоди, коли рівень злочинності в суспільстві був надзвичайно низький. Так, під час правління Мао Цзедун Китаю були практично невідомі більшість сучасних складів злочинів, таких як незаконний обіг наркотичних (психотропних) речовин, легалізація злочинних доходів, рекет, шахрайство із нерухомістю й у фінансовій сфері, тощо. В період 1953–1978 рр. кількість кримінальних справ щодо організованої злочинності знижувалася й сягнула мінімуму за всю історію існування КНР [21: 48].

Після смерті Мао Цзедун в 1976 році та з початку широкомасштабних економічних перетворень під керівництвом Ден Сяопіна китайське суспільство вступило у період «політики реформ та відкритості» (改革开放). По мірі успішного економічного розвитку, і все більшої лібералізації відносин в утворюваному відкритому суспільстві, розпочалося й стрімке зроста-

ння числа економічних злочинів. КНР зіткнулася з новими видами злочинних діянь, які ширилися по всій країні. Так, повсюдно виникали злочинні групи і спільноти, метою яких ставала боротьба за контроль над тіньовим бізнесом. Значно підвищився рівень корупції в середовищі китайських чиновників, банківська система перетворилася на інструмент скоєння злочинів в економічній сфері, з'явилася проблема ухилення від податків у великих обсягах, виведення капіталу до офшорів, відмивання грошей і багато іншого [29].

Таким чином, із початком проведення політики реформ та відкритості (й відповідного послаблення державного контролю над приватними сферами життя суспільства) у Китаї бурхливим темпом стала зростати злочинність в економічній сфері. Неодмінним супутником організованої злочинності стає корупція [31]. Все це поставило китайського законодавця перед необхідністю прийняття відповідних нормативно-правових документів. Найбільш значущими для того періоду актами нормотворчості стають: Постанова Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників (далі — ПК ВЗНП) «Про посилення покарання осіб, які вчинили злочини, що серйозно підривають економіку» 1982 р.; Додаткові положення 1988 р. ПК ВЗНП «Про покарання за злочини у сфері контрабанди», «Про покарання за корупцію і хабарництво».

Потрібно зауважити, що перші в новому Китаї Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси було прийнято лише в 1979 році, через 30 років після утворення КНР. Однак й вони, як визнають китайські юристи, були вельми далекі від досконалості. Прописані в цих кодексах норми були надзвичайно неконкретизовані, в них було відсутнє закріплення деяких фундаментальних інститутів кримінального й кримінально-процесуального права.

Саме у період бурхливого економічного розвитку країни керівництво Китайської держави стало приділяти особливу увагу боротьбі з корупцією й економічною злочинністю. Великий китайський реформатор Ден Сяопін ще в 1982 р. заявляв: «Боротьба з економічною злочинністю є найважливішою гарантією впевненого руху Китаю соціалістичним шляхом і здійснення чотирьох модернізацій — оборонної індустрії, сільського господарства, науки і промислового виробництва... Це звичайна робота. Інакше як можна дотримуватися соціалістичного шляху? Якщо не займатися цією боротьбою, то ми зазнаємо поразки у досягненні чотирьох модернізацій, зовнішньої відкритості, та в економічній політиці всередині країни» [25: 159]. За словами колишнього Голови КНР Цзян Цземіня, у звітній доповіді XV з'їзду Комуністичної партії Китаю (中国共产党第十五次全国代表大会) у вересні 1997 року, «...боротьба із корупцією є серйозною політичною битвою, од якої залежить саме існування або загибель держави» (*Rénmín rìbào*, 13.09.1997: 1). З того часу кримінальне законодавство КНР пройшло серйозний еволюційний шлях.

Чинний Кримінальний кодекс КНР складається з трьох частин: Загальної, Особливої та Додаткової, й містить 452 статті. Загальна кількість складів злочинів, за якими особу може бути засуджено до смертної кари, сьогодні 46 (згідно з Кримінальним кодексом КНР 1997 року). Зокрема, смертна кара може бути застосована за такі ненасильницькі злочини,

як «корупція», «шахрайство із фінансовими інструментами та документацією», «підробка грошових знаків», «перевезення, зберігання, збут наркотичних речовин у великих розмірах», «контрабанда радіоактивних матеріалів», «сепаратизм», «державна зрада» й ін.

Хоча офіційна статистика досі не повідомляє точної кількості страчених у Китаї, відома орієнтовна цифра — до 5000 осіб на рік. Переважна більшість страт застосовується як покарання за незаконний обіг наркотиків. Смертна кара не використовується у Гонконзі та Макао, які є самостійними юрисдикціями відповідно до принципу «одна країна, дві системи» (国制). При цьому до засуджених за економічні злочини та корупцію найчастіше застосовується смертельна ін'єкція, у той час як розстріли вчиняються по відношенню до засуджених за вбивство і наркоторгівлю. Потрібно зауважити, що кількість складів злочинів, санкція щодо яких передбачає позбавлення життя, демонструє тенденцію до зменшення в сучасному Китаї. Однак лібералізація кримінального законодавства майже не стосується злочинів, котрі містять ознаки корупції.

У Китаї широковідома є стародавня стратагема: «Бити по траві, щоб сполохнути змію» (打草驚蛇). Пристосовно до боротьби з організованою злочинністю, жорстке покарання, нехай і однієї особи, виступає в якості «биття по траві», в результаті чого численні криміногенні елементи — «сполохані змії» — з переляку відвертаються від злочину [18: 289].

Боротьба з корупцією регламентується Гл. 8 Кримінального кодексу КНР. Кодекс передбачає вищу міру покарання (смертну кару) за корупційні злочини, проте найчастіше такий вирок виноситься Верховним народним судом з «відтермінуванням виконання на два роки». За цей час у вершителів правосуддя і захисників є можливість ще раз перевірити факти (щоб виключити судову помилку), а у слідства — виявити весь ланцюжок корупційних зв'язків засудженого. Тенденція правозастосовної практики КНР останніх років свідчить про те, що за корупційні злочини вирок щодо вищої міри покарання зазвичай «пом'якшується» до довічного позбавлення волі, а потім і його може бути скорочено до 25 років [19: 93]. З квітня 2016 року смертна кара для корупціонерів в Китаї призначається лише у випадку, якщо еквівалентна сума незаконно присвоєного (або хабара) перевищує 3 млн. юанів (приблизно 450 тис. доларів США).

Центральна комісія Компартії КНР з перевірки дисципліни повідомила, що з 2013 року в країні, в рамках програми по протидії корупції, що реалізується урядом Сі Цзіньпіна (近平), було покарано близько 1,34 мільйона чиновників [17]. Програма Сі Цзіньпіна має назву «Стратегія тигрів та мух». Вона спрямована на виявлення корупції як серед високопоставлених чиновників (що мають «апетити тигрів»), так і серед держслужбовців, які зловживають службовим положенням, працюючи на менш значних посадах. Реалізація згаданої стратегії бачиться в якості однієї з юридичних передумов до успіху в досягненні Китаєм більшої соціальної справедливості, такої важливої на шляху до розбудови «середньозаможного суспільства» — «Сяокан» (小康社会).

Висновки

Аналізуючи світоглядні особливості Китаю, як ядра Синітської цивілізації, констатуємо системоутворюючу роль специфічного китайського світогляду для консолідації й самоорганізації сучасного китайського соціуму. На наш погляд, показані світоглядні особливості, притаманні китайцям (як носіям традицій та найчисельнішим представникам Синітської цивілізації) доцільно розділяти на дві категорії: ті, що споконвічно визначаються цінностями духовного змісту, й ті, які мають матеріальне підґрунтя.

До *духовно-орієнтованих* (та, умовно кажучи, колективно-підсвідомих) світоглядних особливостей сучасного китайського суспільства, яке пройшло величезний історичний шлях, можна віднести переконання в необхідності сформулювати т.зв. «Китайську мрію». Це колективна мрія, пов'язана із прагненням китайців повернути собі (як вважає Китай) почуття національної гідності, «поранене» в XIX столітті. Уявляється, однак, що це намагання є не тільки честолюбною ідеологією, адже «Китайська мрія» має також й цілком конкретні економічні виміри: створення «Сяокан» — «середньозаможного суспільства», подолання нерівномірності регіонального розвитку.

Концепт «Китайської мрії» на ментальному рівні підсилюється відчуттям серед китайців самодостатності власної культури, її неперервності, та беззаперечного домінування над некитайськими культурами. Саме слово «культура» в китайському дискурсі традиційно вживалося виключно щодо *китайської* культури (інші — це «варвари», які заслуговують толерантного, поблажливого ставлення до них з боку «носіїв культури», тобто китайців). Однак сьогодні ментальна традиція дещо змінюється, адже Китай робить висновки зі своїх минулих геополітичних невдач, й до того ж будує власну глобалізаторську стратегію. Остання вимагає, серед іншого, створення Китаєм позитивного іміджу в очах світової спільноти, що робиться через різні інструменти «м'якої сили».

До *матеріально-спрямованих* світоглядних особливостей соціуму в Китаї, на нинішньому етапі його розвитку, належить активна зовнішньо-економічна експансія, та прагнення Китаю створити науково-орієнтовану економіку і зайняти високотехнологічний сектор, потіснивши нинішніх світових лідерів.

Дослідження окремих історичних фрагментів минулого Китаю, а також поворотних моментів китайської новітньої історії, наводить на висновки, що традиційні культурні цінності (кристалізовані у конфуціанській філософії, у даоських й буддійських канонах) сьогодні зустрічаються із цінностями нової епохи. Мабуть, не випадково нинішній лідер КНР веде розмову про «соціалізм із китайською специфікою *в нову епоху*», і однією з ключових передумов реалізації даної моделі вважає безкомпромісну системну боротьбу із корупцією на всіх рівнях. Китайці називають дану антикорупційну стратегію алегоричним висловом «Стратегія тигрів та мух».

Однак це лише один із діючих механізмів, спрямований на редукцію зловживання владою на різних рівнях державного адміністрування в Китаї. Держава активно впроваджує не тільки комплекс санкцій, а й систему стимулів, які в цілому узгоджуються з давніми філософсько-правовими

традиціями Синітської цивілізації, з одного боку, та здатні адекватно відповідати на виклики сучасності, — з іншого. Таким чином, з огляду на сучасну практику в Китаї, де, задля досягнення суспільно-важливих (і нематеріальних, і прагматичних) цілей, держава вдається до найрізноманітніших інструментів впливу, які мають відношення до різних філософсько-світоглядних концепцій — конфуціанства, легізму, неомарксизму, капіталізму, соціалізму, тощо — можна охарактеризувати цю практику узагальнюючим словосполученням «філософсько-правовий плюралізм».

Власне, такий плюралізм у світогляді, а також майстерна комбінація різних організаційно-правових підходів у державному управлінні, у соціальному житті в цілому, майже протягом всієї історії існування Синітської цивілізації (з центром у Китаї) послужили, на наш погляд, в якості тих специфічних передумов, що тисячоліттями формували правову свідомість китайців, та їхню колективну свідомість в цілому. І сьогодні вона уявляється не чимось мозаїчним, а постає такою, що успішно інтегрує різні світоглядні традиції, суміщаючи їх у синкретичній єдності. Та головною інтегруючою ознакою «китайського світогляду» й світосприйняття досі залишається конфуціанська етика, яка нині співіснує з ідеологією та практикою «соціалізму із китайською специфікою в нову епоху». Уявляється, що комплекс зазначених факторів в цілому й визначає сьогодишню китайську стратегію репрезентації себе світові, та розбудови суспільного життя всередині країни.

References

- [1] 論語集解. 1994. 教学出版社 [Analects of Confucius (LúnYǔ). 1994. Chinese text, parallel English translation]. *Sinolingua*, Beijing: 385 p. (chinese; eng).
- [2] Bodde, D., Morris, C. 1973. Law in Imperial China: Exemplified by 190 Ching Dynasty Cases with Historical, Social, and Judicial Commentaries. *University of Pennsylvania Press*, Philadelphia: 14–15 (eng).
- [3] Farah, P. D. 2008. The Influence of Confucianism on the Construction of the Chinese Political and Juridical System. *Identità europea e politiche migratorie. Vita e Pensiero (V&P)*, Milano: 193–226 (italian; eng).
- [4] Fifteenth National Congress of the Communist Party of China. 12–18 September 1997. *Rénmín rìbào* 人民日報. 13.09.1997. Archive: 1–3 (chinese).
- [5] Guang Shen. 2018. Revision of China's Legislation Law: Towards a More Orderly, Fair and Just Legal System. *Hong Kong Law Journal* (香港法律志). 48(1): 1137–1158 (eng).
- [6] Guangqiu Xu. 2003. Imperial China, 617–1644. *Gale Group Publisher*, Detroit: 472 p. (eng).
- [7] 皋, 段秋关. 2005. 中国法律思想史: 北京大学出版社 [Hegao Yang, Qiuguan Duan. 2005. History of Chinese legal thought]. *Peking University Press*, Beijing: 668 p. (chinese).
- [8] 景凡, 荣根. 1984. 孔子的法律思想. 群出版社: 新店北京行所行 [Jingfan Yang, Ronggen Yu. 1984. Confucius' legal thought]. *Mass Publishing House, Xinhua Bookstore*, Beijing: 190 p. (chinese).
- [9] Lam, W. 2016. Xi Jinping's Ideology and Statecraft. *Chinese Law & Government*. 48(1): 409–417 (DOI: 10.1080/00094609.2016.1241098; eng).

- [10] Legge, J. 2011. Mencius (孟子 Mèngzǐ). Texts in Chinese and English; [ISBN 97875135040107513504016]. *Foreign Language Press*, Beijing: 289 p. (chinese; eng).
- [11] Liu, J. T. C., Weiming Tu. 1970. Traditional China. [edited by James T.C. Liu and Tu Weiming]. *Englewood Cliffs*, N.J., Prentice-Hall: 179 p. (eng; chinese).
- [12] Loubna El Amine. 2017. Classical Confucian political thought: a new interpretation. *Princeton University Press*, Princeton: 232 p. (eng).
- [13] Maddison, A. 2007. Chinese Economic Performance in the Long Run: 960–2030 AD. *OECD*, Paris. Available at: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Maddison07.pdf> (Accessed: 11.09.2019; eng).
- [14] Maidanyk, R. A. 2012. Civil'ne pravo: Zagal'na chastyna. *Alerta*, Kyiv: 472 p. (ukr).
- [15] Peerenboom, R.P. 1995. Law and morality in ancient China: the silk manuscripts of Huang-Lao. *Sri Satguru Publications*, Delhi: 380 p. (eng).
- [16] Perelomov, L.S. 1993. Kniga pravatelya oblasti Shan [Perelomov L.S. 1993. Book of the Ruler of Shang Region (商鞅); translation from Chinese]. *Ladomir*, Moscow: 390 p. (rus).
- [17] *REUTERS*. October 8, 2017. Chinese watchdog says 1.34 million officials punished for graft since 2013. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-china-corruption/chinese-watchdog-says-1-34-million-officials-punished-for-graft-since-2013-idUSKBN1CD04B> (Accessed: 13.09.2019; eng).
- [18] Senger, H. 2004. Stratagemy. O kitayskom iskusstve zhyt' i vyzhyvat'. [Senger H. 2004. Stratagems. On Chinese art of living and surviving. The famous 36 stratagems over three millennia]. Book 1. *EKSMO*, Moscow: 510 p. (rus).
- [19] Sevalnev, V. V. 2014. Protivodeistviye korruptsii: opyt KNR [Sevalnev V. V. 2014. Counteracting the corruption: an experience of the PRC]. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*. 1: 89–96 (rus).
- [20] Tao Yang, D. 2008. China's Agricultural Crisis and Famine of 1959–1961: A Survey and Comparison to Soviet Famines. *Comparative Economic Studies*. 50: 1–29 (eng).
- [21] Troshchinskiy, P. V. 2015. Bor'ba s prestupnost'yu v Kitaye: normativno-pravovoy aspekt. [Troshchinskiy P.V. 2015. Combating crime in China: legal-regulatory aspect]. *The Russian Law Journal*. 8: 47–58 (DOI: <https://doi.org/10.12737/12227>; rus).
- [22] *United Nations Framework Convention against Organized Crime*. Adopted on July 21, 1997. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786 (Accessed: 02.09.2019; ukr).
- [23] Wai-Ying Wong. 2019. Confucian ethics in Western discourse. *Bloomsbury Academic*, Sydney: 279 p. (eng).
- [24] Waley, A. 1985. Three ways of thought in ancient China. *Stanford University Press*, Stanford: 216 p. (eng).
- [25] Xiaoping, Deng. 2010. Building a Socialism with a Specifically Chinese Character. *Selected Works*, Vol. 3 (1982–1992); [ISBN 9781453744208]. Beijing: 306 p. (eng).
- [26] Ya Qin, J. 2011. Pushing the Limits of Global Governance: Trading Rights, Censorship and WTO Jurisprudence: A Commentary on the China-Publications Case. *Chinese Journal of International Law*. 10(1): 271–322 (DOI: <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmr017>; eng).

- [27] Yan Fu. 2014. FǎYì (法義). The Spirit of the Laws [Montesquieu, C.; translated from the original French into Chinese & English, commentaries by Yan Fu]. *Beijing Times Chinese Paper Bureau*, Beijing: 683 p. (chinese; eng).
- [28] Yi-Huah Jiang. 2018. Confucian Political Theory in Contemporary China. *Annual Review of Political Science*. 21: 155–173 (eng).
- [29] Zhang Qing. 1989. The Chinese theory of criminal punishment for economic crimes. *Chinese Legal Database*, available at: <http://www.lawinfochina.com> (Beijing; chinese; eng).
- [30] Zhen Han. 2018. Contemporary Value Systems in China. *China Social Sciences Press*, Beijing ; *Springer*, Singapore: 256 p. (eng).
- [31] Zhenfan Zhang. 1989. Economic crimes and counteracting measures. *Chinese Legal Database*, available at: <http://www.lawinfochina.com> (Hebei; chinese; eng).
- [32] Zhiwei Tong, Ping Xu. 2018. Right, power, and faquanism: a practical legal theory from contemporary China. [edited by Tong Zhiwei; translated by Xu Ping]. *Brill*, Leiden; Boston: 399 p. (eng).